

1. Pneumatologie biblică în NT

Teologia despre Duhul Sfânt a Noului Testament este la fel de revoluționară ca teologia despre Isus, ca Fiu al omului și ca Fiu al lui Dumnezeu, ori ca Fiu divin întrupat; ambele teme sunt cruciale pentru înțelegerea lui Dumnezeu ca Sfântă Treime.

Problemele legate de înțelegerea ființei și lucrării Duhului Sfânt au un istoric îndelungat, fiind identificate și dezvoltate de timpuriu de învățătorii Bisericii primare și, în mod deosebit, de Părinții Bisericii din secolele III-IV¹. Cu toate că Duhul Sfânt apare menționat în multe pasaje din Vechiul Testament, temelia revelației și teologiei creștine se află în Noul Testament, ca dezvoltare a teologiei Vechiului Testament și ca reflectare a învățăturii lui Isus și a apostolilor.

Teologia despre Duhul Sfânt ridică probleme generale de teologia ființei, despre ființa divină, precum și despre om, cel creat după chipul și asemănarea lui Dumnezeu, în care creatorul a suflat duh de viață. Relația aceasta esențială pentru originea și natura vieții omenești primește noi conotații în Noul Testament, unde apar mențiuni despre o renaștere spirituală, despre o relegare de Dumnezeu prin Hristos, și despre o restaurare a ființei umane în familia lui Dumnezeu, și despre

¹ Terminologia trinitară este definită explicit și complex de părinții capadocieni (Vasile cel mare, Grigore din Nazianz, Grigore din Nyssa), în sec. III-IV. În NT nu avem termenii tehnici ai trinității dar există conceptul de trinitate, iar cele trei persoane apar menționate în relație de unitate, egalitate, diversitate etc. (cf. botezul lui Isus, marea trimitere a ucenicilor după învierea domnului Isus – Matei 28:18, doxologiile din epistolele lui Pavel). În mod special, părinților capadocieni le datorăm conceptul creștin de Persoană sau „față” (gr. *prosopon*; lat. *persona*), în cadru Sfintei Treimi.

învierea sa, toate prin Duhul lui Dumnezeu, la nivelul unei noi relații cu Creatorul².

TERMENI SPECIFICI CU PRIVIRE LA DUHUL SFÂNT

Din punct de vedere al terminologiei, în Biblie există doi termeni principali referitori la Duhul sfânt, unul ebraic (*ruah*) și unul grecesc (*pneuma*).

În ebraică „duh” se traduce prin *ruah*, un substantiv de genul feminin, aflat în contrast cu *basar*, „carne” (sau „trup”; cf. și jocul de cuvinte, *adamah*, „țărână”, și Adam, numele primului om), și într-un anume paralelism cu *nepheš*, „suflet” (sau „gât”, „suflare”, „ființă”). *Ruah* poate însemna, de asemenea, și vânt ori suflare, în general³.

Genul feminin al substantivului *ruah* i-a încurajat pe unii teologi să dezvolte o teologie a nuanțelor de personalitate existente în Sfânta Treime, potrivit căreia Duhul Sfânt ar reprezenta o persoană de tip feminin⁴. În ce privește genurile și metaforele, ar trebui observat însă că Biblia conține un număr mare de imagini pentru descrierea lui Dumnezeu (tată, soț, leu, vultur, cloșcă, porumbel – pentru Duhul Sfânt etc.), iar genul termenilor folosiți nu este în mod particular relevant pentru referent⁵.

² B.E. Hinze și D.L. Dabney (eds), *Advents of the Spirit: An Introduction to the Current Study of Pneumatology*, Milwaukee, WI: Marquette University, 2001.

³ Vezi discuția din W. Dyrness, *Teme ale teologiei Vechiului Testament*, Cluj-Napoca: Logos, 2010, 85-104, despre *ruah*, *nefeš*, *leb* (inimă), *basar* (carne), etc.

⁴ N. Slee, „The Holy Spirit and Spirituality,” în S.F. Parsons (ed), *The Cambridge Companion to Feminist Theology (CCFT)*, Cambridge, England: Cambridge University, 2002, 171-189, cf. 171-172; J.M. Soskice, „Trinity and Feminism,” *CCFT*, 135-150, cf. 143. Vezi și E.A. Johnson, *She Who Is: The Mystery of God in Feminist Theological Discourse*, New York, NY: Crossroad, 1992; A. Marriage, *Life-Giving Spirit: Responding to the Feminine in God*, London: SPCK, 1989.

⁵ Prezența celor două genuri, masculin și feminin, la specia umană, ar putea fi în primul rând o însușire care indică înrudirea cu celelalte ființe terestre și exprimă ideea de procreare. Dacă această însușire reflectă și principii divine, existente în Sfânta Treime, aceasta reprezintă o cu totul altă problemă. Ar fi posibil, până la un punct, având în vedere crearea omului după chipul și asemănarea lui Dumnezeu, ca

În limba greacă, termenul pentru „duh” este *to pneuma*, un substantiv de gen neutru care are, și el, semnificații multiple: „vânt”, „aer”, sau „suflare”⁶. În ce privește traducerea Septuaginta, aceasta a tradus cuvântul ebraic *ruah* prin *pneuma*, punându-le într-o relație de echivalență teologică. În relație cu conceptul de „duh”, evreii aveau o reprezentare dihotomică privind ființa umană, și o vedeau fiind formată din două părți, una materială și una spirituală (*basar*, carne, și *ruah*, duh).

Gândirea greacă includea forme variate de dichotomism, ori chiar de trichotomism (omul format din trei părți), prin folosirea unor termeni cum sunt „suflet” (*psuche* – sediu al sentimentelor și gândirii), „trup” (*sarx*) și „duh” (*pneuma*, sediu al existenței spirituale; sau formă de existență ideală, cerească, în filosofia lui Platon⁷).

Vocabularul Noului Testament referitor la Duhul Sfânt (*to pneuma to hagion*, echivalent ebraic: *ruah haqqodesh*) mai include și alți termeni semnificativi, asociați, cum ar fi „ungerea” (*to chrisma*; folosită în

să se admită și o astfel de afirmație. Fundamental este însă natura colectivă, comunitară pe care Dumnezeu o transferă omului, prin familie și societate, în asemănare cu ființarea sa treimică, la creație. În particular, nu se poate afirma că Dumnezeu are un gen anume, sau genuri, ca oamenii (cu toate, că ar putea exista în sinea ființei divine, anumite trăsături fundamentale, care să generalizeze o astfel de perspectivă și să poată fi reflectate, prin creație, în om). Din punct de vedere al comunicării, se poate observa că, în general, în Biblie, Dumnezeu este descris la genul masculin. În privința aceasta, așa cum se va vedea, este remarcabil că apostolul Ioan se referă și la Duhul Sfânt, tot cu ajutorul genului masculin (deși în limba greacă, termenul „duh” este neutru), anume cu ajutorul pronumelui demonstrativ masculin. În acest sens, NT are o perspectivă de tip masculin în descrierea ființei divine treimice.

⁶ Termenul *pneuma* este de genul neutru în limba greacă și aspectul acesta a fost exploatat de unele mișcări religioase și anumite erezii (de exemplu, Martorii lui Iehova) care încearcă să argumenteze pe această bază că Duhul lui Dumnezeu este nu o persoană, ci o prezență neutră, o manifestare a lui Dumnezeu, o putere.

⁷ Discuțiile recente au scos în evidență că acești termeni distincți (gr.: *pneuma*, *sarx*, *soma*, *psuche*; sau ebr.: *ruach*, *basar*, *nefeș*) nu se referă întotdeauna la părți distincte, constitutive, ale ființei umane, ci adeseori reprezintă și perspective sau moduri alternative de a descrie ființa omenească, în întregimea ei.

construcții cum ar fi „ungerea din partea celui Sfânt”; „ungerea primită de la el”), „apa” (*to hudor*), „adevărul” (*he aletheia*), care sunt adesea folosiți în descrierea lucrării Duhului.

PERSPECTIVELE VT ASUPRA DUHULUI SFÂNT

În Vechiul Testament Duhul Sfânt este asociat cu prezența lui Dumnezeu, cu suflarea de viață pe care o dă Dumnezeu, cu însușirile sale referitoare la putere, creativitate, inteligență, profeție, pe care le poate împărți și oamenilor etc. Este, de asemenea, asociat cu ideea de înnoire sau reînnoire, de re-creare a lucrurilor, cu ideea venirii lumii noi, fără păcat, a vremurilor mesianice, de restaurare a creației.

Duhul Sfânt al lui Dumnezeu semnifică persoana lui Dumnezeu însuși și, astfel, se poate supăra, bucura, întrista (cf. Isaia 63:10; identitatea cu Dumnezeu este evidentă, este posibil să existe și o indicație asupra calității de persoană a Duhului Sfânt; cf. Isaia 40:13). Este greu de pus în evidență că în perioada Vechiului Testament Duhul Sfânt era înțeles ca Persoană din cadrul Sfintei Treimi, el reprezenta mai mult prezența nemijlocită a lui Dumnezeu.

Duhul Sfânt este prezent în viața omului de la creație. Astfel, Duhul lui Dumnezeu este suflat în nărilor omului și îi dă viața (Geneza 2:7). Viața omului ajunge însă limitată la 120 de ani, când Dumnezeu ia hotărârea ca Duhul său să „nu se mai lupte cu omul” (Gen. 6:3).

Apoi, *ruah* are și sensuri indirecte, metaforice, și poate desemna mintea omului, judecata lui, viața. Conform lui Iov 27:3; 33:4, omul trăiește cât timp are suflare sau *ruah* în el. În Iov 32:8; 33:4 viața, inteligența sunt lucrarea Duhului (în Iov 41:16, *ruah* înseamnă vânt, suflare).

Uimirea poate avea de a face și ea cu duhul, *ruah*, și astfel, împărăteasa din Seba rămâne literal „fără suflare” (fără „duh”) la vederea înțelepciunii lui Solomon (1 Regi 10:6). *Ruah* poate avea legătură cu personalitatea unui om: cineva poate avea un „duh răbdător” (Proverbe 17:27; Eclesiastul 7:8), poate fi cuprins de un duh de gelozie (Numeri 5:14); mintea (psihicul) sau sufletul (duhul) cuiva se pot „împietri” (cf. Daniel 5:20, duhul lui Nebucadnețar s-a împietrit,

adică, aici, este vorba despre faptul că împăratul s-a îmbolnăvit psihic și își închipuia că este un animal sălbatic); lui Dumnezeu îi place omul cu duhul zdrobit (adică omul smerit, Psa. 51:15) etc. Dumnezeu poate da peste oameni un duh de adormire – o stare de neatenție (Isaia 29:10), un duh de dezorientare (Isaia 19:14), sau un duh de înțelepciune (Isaia 11:2); ori un duh nou, renăscut, o conștiință nouă, o dispoziție nouă (Ezechiel 36:26-17)⁸.

În mod specific, Dumnezeu poate pune Duhul său peste profeți, care sunt astfel echipați să profetească (Daniel, Daniel 4:8-9, 5:11; Iosif, Gen. 41:38; Balaam, Num. 24:2, Azaria, 2 Cron. 15:1, cf. Zaharia 7:12 etc.), peste preoți în slujirea lor, peste împărați și lideri locali, pentru echiparea lor pentru conducere.

De asemenea, Dumnezeu pune Duhul său peste meșteri, înțelepți, care sunt echipați cu înțelepciune tehnică pentru a construi Cortul Întâlnirii, uneltele lui și piesele de îmbrăcăminte speciale destinate preoților (de exemplu: Bețaleel, Oholiab, în Exod 31:2-11). Daniel are Duhul lui Dumnezeu și acesta îi dă putere să interpreteze visurile și semnele (Daniel 4:8-9,18; 5:11-12, 14).

În mod caracteristic pentru Vechiul Testament, Duhul poate să vină peste cineva la începutul unei lucrări, ca apoi să plece, fie datorită încheierii lucrării, fie datorită păcatului (exemple: adulterul lui Samson, sau neascultarea regelui Saul). Duhul Sfânt se poate reîntoarce în viața cuiva, în Vechiul Testament, în urma pocăinței și a ascultării de Dumnezeu (cazul lui Samson, ori al lui David). În sensul acesta, se poate înțelege și rugăciunea lui David, în psalmi: „nu lua de la mine Duhul tău cel Sfânt” (Psalmi 51:11-12).

Duhul Sfânt este Duhul care împuternicește pentru lucrare, dă putere, mărturie și viziune, care insuflă profeția (Ezechiel 2:2, Mica 3:8, Zaharia 7:12, Osea 9:7?). Duhul Sfânt și Cuvântul lui Dumnezeu sunt în legătură cu profetul; profetul lui Dumnezeu vorbește cuvintele lui Dumnezeu.

⁸ W. Dyrness, *Teme*, 93-94.

În Isaia Duhul Sfânt este semnul major al lui Mesia și al restaurării finale a creației (Isaia 11:1-2). Duhul este peste Mesia, Robul Domnului (Isa. 42:1-4, pasajul este citat și în Matei 12:8; cf. și Isa. 61:1, citat în Luca 4:18-21).

Se poate observa că Duhul sfânt în Vechiul Testament desfășoară atât o lucrare individuală, în viața unui om, cât și una colectivă, la nivel de popor sau de omenire. De exemplu, în Geneza 6:3 este vorba de lucrarea colectivă a Duhului. În Ezechiel 37 Duhul lui Dumnezeu naște un popor (învierea din „valea oaselor”), este o lucrare colectivă. În Ioel 2:28 Duhul Sfânt va fi turnat peste orice făptură, din nou o lucrare peste întreaga comunitate (și este semn al vremii sfârșitului, cf. și Isaia 44:3).

Symbolistica Duhului Sfânt include o colecție destul de bogată și binecunoscută de imagini clasice, cum sunt metaforele apei (apa vieții), zborul păsării sau pasărea (cf. Gen. 1.2), vântul, focul și lumina sa, precum și uleiul consacării pentru slujire (sfințire).

În perioada intertestamentară Duhul Sfânt păstrează aceste conotații la care se adaugă altele, noi, legate de profeție, de înțelepciune, de lucrarea de curățire, de purificare, de prezența sa specială în adunarea celor sfinți, și de lupta dintre adevăr și nelegiuire, așa cum se găsește reflectat și în scrierile de la Qumran⁹.

DUHUL SFÂNT ÎN NOUL TESTAMENT

În Noul Testament doctrina despre Duhul Sfânt lasă să se observe atât perspectivele Vechiului Testament, cât și elementele de tranziție legate, în general, de mesianitatea și divinitatea lui Isus, și de viața nouă a celui credincios.

⁹ F.F. Bruce, „Holy Spirit in the Qumran Texts”, *Annual of Leeds University Oriental Society* 6 (1966/68): 49-55; vezi și învățătura despre cele două spirite create de Dumnezeu, Duhul adevărului și Duhul nelegiuirii, cf. H.G. May, „Cosmological Reference in the Qumran Doctrine of the Two Spirits and in Old Testament Imagery”, *JBL* 82-1 (1963), 1-14, 1QS 3.16-4.26; F.M. Cross, *The Ancient Library of Qumran and Modern Biblical Studies*, 1st ed. Garden City, NY: Doubleday, 1958, 156.

Perspectivile Vechiului Testament sunt notabile mai ales în evangheliile sinoptice, deoarece ele sunt preocupate de sublinierea felului în care Duhului Sfânt s-a manifestat în mod semnificativ în viața lui Isus și l-a confirmat ca Mesia. Ori, profețiile Vechiului Testament despre vremurile mesianice fac adesea apel la imaginea Duhului Sfânt (cf. Isaia, Ezechiel).

Dintre toți autorii Noului Testament, apoi, se poate afirma că trei au scris mai mult și mai complex despre Duhul Sfânt, anume Luca, Ioan și Pavel. Fiecare are sublinierile sale aparte, dar, pe ansamblu, teologiile lor sunt compatibile și complementare. Luca furnizează o perspectivă istorică asupra lucrărilor Duhului Sfânt în timpul lui Isus și al apostolilor și sesizează bine influența sa crescută, prezența sa puternică în viața Bisericii; Ioan prezintă mai în detaliu învățătura lui Isus însuși asupra Duhului Sfânt – cu precădere despre lucrările Duhului și identitatea Duhului Sfânt; iar Pavel se ocupă, în special, de lucrarea interioară a Duhului Sfânt în cel credincios, de schimbările aduse de el în gândire și viață, de puterea adusă în vederea trăirii unei vieți noi.

Lucrarea Duhului Sfânt este esențială în creștinism: Biserica nu ar putea exista fără Duhul Sfânt, iar creștinul nu ar fi reînnoit în viața sa spirituală, fără Duhul Sfânt. De asemenea, nu se poate vorbi de o existență propriu-zisă, distinctă, a Bisericii înainte de coborârea Duhului Sfânt la Cincizecime (sărbătoarea primelor roade, sau, în tradiția românească, Rusaliile, cf. Fapte 2). Desigur, odată recunoscută prezența Duhului și importanța lucrării sale, teologia biblică a Noului Testament trebuie să observe și formulările prin care autorii Noului Testament clarifică natura Duhului Sfânt și a relațiilor din interiorul Sfintei Treimi¹⁰.

¹⁰ Câteva lucrări de teologie biblică a Duhului Sfânt există și în limba română, cele mai multe fiind traduse: G.D. Fee, *Pavel, Duhul și poporul lui Dumnezeu*, I. Mitra (trad.), Oradea: Casa Cărții, 2010; W.W. Menzies și S.M. Horton, *Doctrina Biblică. O perspectivă Pentecostală*, Dan Mitrea (trad.), Oradea: Life Publishers International, 1999 (Bible Doctrines: A Pentecostal Perspective, Springfield, Mi: Gospel Publishing House, 1994); F.J. Tipei, *Duhul Sfânt. O Teologie Biblică din perspectivă Pentecostală*, Oradea:

CONCLUZII DESPRE PNEUMATOLOGIA BIBLICĂ A NT

La sfârșitul acestei treceri în revistă a învățăturii despre Duhul Sfânt în Noul Testament se cuvine și o privire de ansamblu. S-au putut observa, astfel, câteva nuanțe teologice specifice cu privire la Duhul Sfânt, la scriitorii Noului Testament. Ele exprimă perspective specifice diverse, accente teologice particulare, și permit să se vadă și o anumită dispunere istorică a acestor preferințe sau înțelegeri (localizare specifică, tematică, în timp și spațiu).

NUANȚELE TEOLOGICE ALE PNEUMATOLOGIEI NT

În ce privește doctrina despre Duhul Sfânt, apar o sumă de perspective complementare și progresive care reușesc să facă trecerea de la orizontul Vechiului Testament la gândirea hristică, apostolică din Noul Testament.

Evangheliile încep cu imagini și metafore preluate din Geneza, precum și din restul Vechiului Testament, care au, de cele mai multe ori, un mesaj mesianic evident (Duhul care semnifică prezența divină, care aduce vremurile mesianice și îl însoțește pe Mesia, Duhul care aduce judecata; Duhul asociat cu apa, cu focul, cu vântul și viața, cu zborul păsărilor). Se simte însă cum se instalează trecerea la un nou tip de demers, cu detalii semnificative noi, prin aplicarea acestor imagini sau referințe la persoana lui Isus, la moartea și învierea lui.

Evangheliile consemnează legătura specială dintre Isus și Duhul, care este la fel de importantă ca și legătura dintre Isus și Tatăl. Viața lui Isus are un rol important în începerea acestei noi ere (epocă, veac; veacul din urmă) a manifestării Duhului Sfânt (Duhul aduce judecata lui Israel și a oricărui om, îl confirmă și îl glorifică pe Isus, îi asistă pe creștini în viața lor de credință, în persecuție, le aduce aminte cuvintele lui Isus, îi încurajează și îi împuternicește).

Metanoia, 2003. Ar putea fi adăugată și cartea lui I. Bunaciu, *Concepția Baptistă despre lucrarea Duhului Sfânt (Capitol Introductiv de O.I. Bunaciu)*, București, 2011, dar aceasta tratează subiectul dintr-o perspectivă apropiată teologiei sistematice, nu biblice, dintr-o perspectivă denominațională.

Faptele Apostolilor arată desfășurarea creșterii Bisericii prin lucrările Duhului Sfânt, începutul noii perioade a salvării, adică a vremii sfârșitului. Duhul este trimis (se coboară) conform promisiunilor profetice, la sărbătoarea primelor roade (Cincizecime; Rusalii) și marchează începutul Bisericii. El vine datorită jertfei și glorificării lui Isus și asistă predicarea evangheliei, confirmă includerea neamurilor în Biserică, decide începutul misiunii între neamuri, precum și continuarea ei, cu putere, prin multe încercări și în mijlocul opoziției.

Epistolele vin cu răspunsuri și lămuriri la întrebări specifice legate de viața Bisericii, sau cu observații lămuritoare despre însăși lucrarea Duhului Sfânt în Biserică, în viața individuală a fiecărui creștin. Indirect, din prezentarea relațiilor dintre Duhul Sfânt și Isus Hristos, și dintre Duhul Sfânt și Tatăl, epistolele dezvoltă o teologie trinitară profundă, complexă, mai detaliată decât cea din evanghelii (cu excepția evangheliei după Ioan) și din Faptele Apostolilor.

De fapt, autorii epistolelor arată că Duhul Sfânt este cel care dă răspunsuri și călăuzire în dilemele credincioșilor: Duhul le dă asigurare cu privire la mântuire, Duhul le dă înțelepciune să înțeleagă planul și gândul lui Dumnezeu, Duhul le dă putere să trăiască curat, să îl mărturisească pe Hristos, Duhul le dă învățătură și ajutor în închinare și în rugăciune, Duhul le dă putere să păstreze unitatea Bisericii, să-i ajute pe cei încercați, să răsplătească pe cei care îi învață evanghelia, să privească cu încredere la viitor, la ziua întoarcerii lui Isus, când va avea loc și învierea celor credincioși, Duhul le dă daruri să slujească și să continue misiunea până la marginile pământului. Duhul îi înarmează în luptele credinței (cu sabia cuvântului), Duhul aduce rodul nou al unor relații noi și al unui caracter nou.

Prin explicațiile oferite, epistolele dovedesc că lucrarea Duhului Sfânt era greu de înțeles pentru Biserici, dar era fundamentală pentru ele, în ansamblu, precum și pentru fiecare creștin, în mod individual. Duhul Sfânt este mediatorul mântuirii și avansul acesteia (*arabbon*), el e caracteristica dătătoare de viață a noului legământ, el asigură și confirmă calitatea de fii ai lui Dumnezeu pentru cei credincioși,

asigură o legătură permanentă, nemiîntâlnită în istorie, între Dumnezeu și oamenii credincioși.

În mod special, în corpusul paulin lucrarea Duhului Sfânt apare ca una profund interioară, Duhul Sfânt este dinamic, se investește în relații și aduce experiențe noi, putere, armonie, bucurie în viața creștinului.

Pe ansamblu se poate spune că există și teme comune în evangheliile, epistole și Faptele Apostolilor, legate de lucrarea Duhului, cum ar fi, de exemplu, tema inspirației scripturii și a vestirii profetice a mântuirii prin Fiul, sau tema călăuzirii personale.

PNEUMATOLOGIA NT ÎN PERSPECTIVĂ ISTORICĂ

În ce privește cronologia și conținutul teologic, se observă un paralelism interesant între Luca, Ioan și Pavel (posibil, datorată întâlnirii acestora și a interacțiunii lor în cadrul școlii apostolice de la Efes). Ei consemnează superactivitatea Duhului Sfânt în epoca de după învierea lui Isus, cu începere de la Cincizecime (Rusalii) și văd în această lucrare un semn al epocii sfârșitului (ultimile zile; eschatonul), al unei eschatologii realizate (care începe să se împlinească), și un semn al depășirii graniței istorice dintre evrei și neamurile păgâne, în ce privește mântuirea. Luca reține prezența deosebită a Duhului Sfânt, printr-o plinătate anume, căutată și dăruită în numele lui Isus, din timpul vieții mântuitorului, și până în mijlocul marilor călătorii misionare ale lui Pavel. Ioan consemnează cu atenție învățătura lui Isus despre Duhul Sfânt și felul în care lucrarea Duhului trebuie identificată și deosebită de cea a duhurilor înșelătoare, antihristice. Pentru ambii, creștinismul este legat în mod esențial de această lucrare deosebită a Duhului lui Dumnezeu.

Corpusul paulin are o consistență și constanță teologică remarcabilă, menținându-și aceleași învățături și perspective despre Duhul Sfânt în toate epistolele, chiar dacă detaliile sau prim-planul diferă în intensitate, începând cu Galateni, 1-2 Tesaloniceni (primele epistole) până la sfârșit (Efeseni, 1-2 Timotei, Tit). În mijlocul perioadei active a lui Pavel au fost scrise marile epistole teologice Romani și 1-2

Corinteni, care prezintă discursuri foarte coerente și elaborate. Această constanță indică, foarte probabil, faptul că Pavel și-a definitivat înțelegerea asupra ființei și lucrării Duhului Sfânt de la bun început, încă din vremea vizitei în Arabia (34-37), și din timpul petrecut la Tars (aproximativ 37-43).

Ceilalți autori (1-2 Petru, Iuda) prezintă adesea puncte de vedere comune cu evangheliștii sinoptici (de exemplu, Duhul este prezentat mai ales ca Duh al inspirației Scripturii, al profeției, al vieții sfinte), dar la o scară mai redusă, conform spațiului oferit de epistole și conform argumentului de ansamblu. În particular, Epistola către evrei dovedește, în același timp, pe lângă apropierea de autorii sinoptici, și o pneumatologie apropiată de cea a lui Pavel (Evrei include învățătura despre Duhul ca inspirator al Scripturii, despre hula împotriva Duhului Sfânt, dar și tema participării la viața nouă, prin Duhul, și perspectivele înnoirii lăuntrice, ca la Pavel).

Aproape toți autorii Noului Testament se referă la lucrarea Duhului Sfânt (mai puțin Iacov), și îi recunosc rolul major în nașterea din nou, în trăirea mântuirii, în trăirea în prezența lui Dumnezeu, în glorificarea jertfei și domniei universale a lui Hristos. Plinătatea Duhului Sfânt este marca creștinismului și subliniază deosebirea dintre Legământul nou, al lui Hristos, și Legământul cel vechi, de pe Sinai.